

ԳԱԶԱՏԱՐՆԵՐԻ ԱՇԽԱՐՀԱԶԱՂԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍԵՎՃՈՎՅԱՆ-ԿԱՍՊՅԱՆ ՏԱՐԱԾԱՇՐՁԱՆՈՒՄ

Մերգեյ Մարզայան

Մաս 3. Գազ արտադրողները և սպառողները

Գազատարների շուրջ վարվող քաղաքականության հեռանկարները, խողովակաշարային ցանցի փոխդասավորությունը որոշակի չափով կախված են հումքի պաշարների առկայությունից, տարածաշրջանի երկրների միջև դրանց բաշխումից, այդ երկրների տնտեսությունների գազարդյունահանող և վերամշակող ճյուղերի գործառնության կայունությունից, արդեն կնքված պայմանագրերի բովանդակությունից: Ի՞նչ ծավալների են տիրապետում և ինչպե՞ս են դրանք տնօրինում մերձկասպյան պետություններն այսօր:

Թուրքմենստան

2007թ. հուլիսին չինական *China National Petroleum (CNPC)* ընկերությունը ձեռք բերեց Թուրքմենստանի ամենահեռանկարային գազահանքերից մեկի՝ Բախտիարի գործարկման արտոնագիրը: Դրա պաշարները, չինական և թուրքմենական փորձագետների կարծիքով, պետք է բավականացնեն դեպի Չինաստան (Թուրքմենստան-Ուզբեկստան-Ղազախստան-Ուրումչի-Շանհայ) տանող նոր գազատարը լիցքավորելու համար, որով, սկսած 2009թ., Աշգաբադը 30 տարվա ընթացքում տարեկան 30 մլրդ մ³ գազ է արտահանելու Չինաստան: Դրանով իսկ Թուրքմենստանը պարտավորվել է գազ մատակարարել.

- Ռուսաստանին, 2003թ. 25 տարով կնքված պայմանագրի համաձայն, տարեկան 50 մլրդ մ³՝ արտահանումն աստիճանաբար ավելացնելով և արդեն 2028թ. հասցնելով 90 մլրդ մ³-ի:
- Իրանին, մինչև 2018թ. տարեկան 8 մլրդ մ³ (ծրագրվում է մատակարարումներն աստիճանաբար հասցնել մինչև 12-14 մլրդ մ³-ի, իսկ հետագայում՝ տարեկան 20 մլրդ մ³-ի):
- Չինաստանին, սկսած 2009թ.՝ 30 տարի ժամկետով, տարեկան 30 մլրդ մ³ ծավալով:

ՉԺՀ-ի հետ պայմանագրի կնքումը որոշակի ինտրիգ մտցրեց ոչ միայն հենց Թուրքմենստանից, այլ նաև Կենտրոնաասիական ողջ տարածաշրջանից գազարտահանման հեռանկարների և գազամատակարարման առկա պարտավորությունների կայունության հարցում, ինչն ամենաանմիջական ձևով կարող է անդրադառնալ տարածաշրջանից ձգվող նոր գազատարների (առաջին հերթին՝ երկուսն էլ տարեկան 30 մլրդ մ³ հզորություն ունեցող Անդրկասպյան և *Nabucco* գազատարների) կառուցման պլանների կենսունակության վրա:

Աղյուսակ 1

Բնական գազի արտադրությունն ու սպառումը Թուրքմենստանում¹, մլրդ մ³

	2006թ.	2007թ.	2008թ.
Գազի արդյունահանումը	60,4	65,4	66,1
Ներքին սպառումը	18,4	21,3	19,0
Հաշվեկշիռը	+ 42,0	+ 44,1	+ 47,1

Ինչպես ռուսաստանյան, այնպես էլ արևմտյան փորձագետների գնահատականներով՝ Թուրքմենստանի գազահանքերի ընդհանուր պոտենցիալը չի գերազանցում 15,5 տրլն մ³-ը (նկատի են առնված ընդհանուր՝ հաստատված, հետախուզված և կանխատեսվող պաշարները), թեև 2007թ. վերջին նախագահ Գ.Բերդիմուխամեդովը հայտարարեց 42-44 տրլն պաշարների առկայության մասին: Թուրքմենստանում գազի պաշարների վերաբերյալ անկախ, ամբողջական և օբյեկտիվ տեղեկատվություն չկա: Ս.Նիյազովի պատվերով 2005թ. ամերիկյան *DeGolyer & MacNaughton* ընկերության (Դավլեթաբադի հանքավայրի վերաբերյալ) և բրիտանական *Gaffney, Cline & Associates-ի* (երկրի արևելյան հատվածի հանքավայրերի վերաբերյալ) անցկացրած աուդիտի արդյունքներն այդպես էլ չհրապարակվեցին, այլ հնչեցվեցին միայն պաշտոնական անձանց հայտարարություններում: Այդ տվյալներով՝ Դավլեթաբադի հանքավայրի պաշարները սկզբնապես կազմել են մոտ 4,5 տրլն մ³, հետագայում այդ թիվն իջեցվել է մինչև 1,3 տրլն-ի: Իսկ որոշ փորձագետներ հակված են դրանք գնահատել 500-600 մլրդ մ³-ի սահմաններում:

Քանի որ հանքավայրը միջազգային սերտիֆիկացում չուներ, հերթական անգամ հետաձգվեցին տարածաշրջանից ձգվող ևս մեկ գազատարի՝ Անդրաֆղանականի (Թուրքմենստան-Աֆղանստան-Պակիստան-Հնդկաստան, ԹԱՊՀ) շինարարության հեռանկարների վերաբերյալ 2008թ. հոկտեմբերին նախատեսվող բանակցությունները:

¹ *Statistical Review of World Energy*. www.bp.com, 2009.

2008թ. Գ.Բերդիմուհամեդովի հանձնարարությամբ *Gaffney Cline & Associates* խորհրդատվական ընկերությունը գնահատեց երկրի հարավ-արևելքում գտնվող «Գունորթա Յոլոթեն», «Օաման» և «Յաշլար» հանքավայրերի պաշարները, ինչը թույլ տվեց խոսել դրանց հսկայական պոտենցիալի մասին՝ 4,5-14 տրլն մ³ գազ, այսինքն՝ Թուրքմենստանը Ռուսաստանից հետո երկրորդն էր դառնում գազի համաշխարհային պաշարների գծով: Սակայն այդ թվերը ճշգրտման կարիք ունեն, իսկ հանքավայրերը՝ վերահետախուզման:

Իսկ Ջիմ Գիլեթի (*Jim Gillett*)՝ *Gaffney Cline & Associates* ընկերության բիզնեսի զարգացման գծով տնօրենի հայտարարությունը, թե այդ հանքավայրերից արդյունահանվող գազը տարեկան կարող է հասնել 70 մլրդ մ³-ի, կարող է հանգստացնել արդեն կնքված պայմանագրերով գազ ստացողներին, բայց բավարար հիմք չէ (տնտեսական տեսակետից) նոր խոշոր պայմանագրեր կնքելու համար:

Սակայն թուրքմենական գազահանքերի վարկանիշի բարձրացման հեռանկարը, անշուշտ, էլ ավելի կմեծացնի աշխարհաքաղաքական բոլոր դերակատարների ուշադրությունն Աշգաբադի նկատմամբ:

Թուրքմենստանի էներգետիկ ոլորտի հիմնախնդիրներից է նաև այն, որ երկրի գազարդյունահանող ճյուղը մշտապես չի կատարում գազի արտադրությունն ավելացնելու ծրագրված խնդիրը, ինչը հանգեցրել է, մասնավորապես, 2007թ. արդյունահանման պլանների էական կրճատման. արդյունահանված 67,4 մլրդ-ից արտահանվել է 45,5 մլրդ մ³: 2009թ. պլանային արդյունահանման մակարդակը հասցվել է 2007թ. ցուցանիշներին՝ 75 մլրդ մ³:

Աղյուսակ 2

Թուրքմենստանում գազի արտադրության թերակատարումը, մլրդ մ³

	2006թ.	2007թ.	2008թ.
Պլանը	80	75	81,5
Արդյունահանված է	62,2	67,4	66,1
Հաշվեկշիռը	-17,8	-7,6	-15,4

Նոր գազատարների (Թուրքմենստան-ՉԺՀ՝ 2009-ից, Մերձկասպյան՝ 2010-ից) գործարկման պահին Աշգաբադը պետք է տարեկան առնվազն 35 մլրդ մ³-ով (ներկայում արդյունահանվող ծավալի ավելի քան 50%-ով), իսկ հետագայում՝ միայն ռուսական ու չինական նախագծերով, ևս 40-50 մլրդ մ³-ով ավելացրած լինի արդյունահանումը:

Ղազախստան

Ղազախստանում ևս գազի լրացուցիչ ծավալների արդյունահանման հեռանկարների հետ կապված (հյուսիսային՝ ռուսական և արևելյան՝ չինական ուղղություններում) խնդիրներ են առաջացել:

Աղյուսակ 3

Բնական գազի արտադրությունը և սպառումը Ղազախստանում¹, մլրդ մ³

	2006թ.	2007թ.	2008թ.
Գազի արդյունահանումը	23,9	26,4	30,2
Ներքին սպառումը	20,3	19,5	20,6
Հաշվեկշիռը	+ 3,6	+6,9	+ 9,6

Ղազախստանը պարտավորվել է Մերձկասպյան գազատարն ապահովել տարեկան 10 մլրդ մ³ գազով և այդ ծավալն ուղղել դեպի Չինաստան տանող գազատարը (Բեյնեու-Շիմքենդ):

Ներկայումս, բացի Կարաչագանակ հանքավայրից, որն արտահանվող գազի հիմնական աղբյուրն է, առավել հեռանկարային նախագիծ է համարվում Քաշագանի հանքավայրը. 2010թ. այն կարող է ապահովել 10 մլրդ մ³ հզորություն, իսկ 2015-ին՝ հասնել առավելագույն արտադրողականության՝ 25 մլրդ մ³-ի:

Սակայն Ղազախստանը բավական լուրջ խնդիրներ ունի գազի արտադրության ծավալների ավելացման հետ կապված:

Նախ՝ երկրում արդյունահանվող գազի մոտ 70%-ը «ուղեկից» է համարվում. արդյունահանվում է Կարաչագանակի, Քաշագանի և Թենգիզի նավթահանքերից: Այն ապրանքային տեսքի բերելու համար պահանջվում է լրացուցիչ գտում, ինչը հանգեցնում է ոչ միայն արտադրության ինքնարժեքի թանկացման, այլև դրա իրական ծավալների նվազման:

Բացի այդ, «ուղեկից» գազն ավելի շահավետ է հետ մղել հորատանցքերը՝ դրանց արտադրողականությունը բարձրացնելու նպատակով:

Երկրորդ՝ տարեկան 4 մլրդ մ³ գազ վերամշակվելով վերածվում է հեղուկ բնական գազի:

Երրորդ՝ Ղազախստանն ինքն է Ուզբեկստանից տարեկան ավելի քան 2 մլրդ մ³ գազ ներմուծում երկրի հարավային շրջաններն ապահովելու համար (մինչճգնաժամային կանխատեսումներով՝ 2008թ. ներմուծման ծավալը պետք է ավելացվեր մինչև 3,5 մլրդ մ³-ի): Այս շրջաններին դազախական գազի մատակարարման ծրագրի կատարման համար, ինչը նախատեսված է, մասնա-

¹ Statistical Review of World Energy. www.bp.com, 2009.

վորապես, դեպի Չինաստան տանող գազատարի շինարարության նախագծի շրջանակներում, կպահանջվի գազի լրացուցիչ ծավալների «շեղում»:

Չորրորդ՝ մյուս առավել խոշոր, զուտ գազահանքերն անդրսահմանային են. Իմաշկյան գազակոնդենսատային հանքավայրը գտնվում է Ղազախստանի՝ Ռուսաստանի Աստրախանի մարզին սահմանակից Ատիրաուի մարզում, Խվայինյանը և Կենտրոնականը՝ ՌԴ և Ղազախստանի՝ Հյուսիսային Կասպիայի կենտրոնական մասի ծովային սահմանին:

Այս հանքավայրերը և՛ Մոսկվայի, և՛ Աստանայի համար շահավետ է համատեղ մշակել՝ արտադրանքի բաժանման շուրջ համաձայնության հիման վրա: Բայց ռուսական և ղազախական ընկերությունների մասնակցության փոխդասավորությունը դեռ վերջնականապես որոշված չէ, և չի բացառվում, որ Մոսկվան գիտակցաբար է ձգձգում հանքավայրերի գործարկման շուրջ պայմանագրերի կնքումը՝ սպասելով ավելի շահեկան տնտեսական և քաղաքական իրավիճակի:

Ադրբեջան

Աստանային և Աշգաբադին «ելվրոպական» գներով գազ գնելու համանման առաջարկով 2008թ. հունիսի սկզբին Մոսկվան դիմեց նաև Բաքվին: Այս առաջարկը տնտեսական տեսակետից.

- Բավական հրապուրիչ է. առաջարկությունն արվելու պահին Ադրբեջանի պետական նավթային ընկերությունը (ԱՊՆԸ) Թուրքիային Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում (ԲԹԷ) գազատարով մատակարարվող գազը վաճառում էր հազար մ³-ն ընդամենը \$120-ով, այն դեպքում, երբ «Գազպրոմը» գազը Եվրոպայում վաճառում էր \$350-370-ով:
- Տեխնիկական առումով դա լիովին իրականանալի է՝ «ռներսային ռեժիմով» աշխատեցնելով դատարկ (2006թ. հետո, երբ Բաքուն հրաժարվել էր գնել ռուսաստանյան գազը նոր, ավելի բարձր սակագներով և անցել սեփական հանքավայրերի գազն օգտագործելուն), տարեկան 5 մլրդ մ³ թողունակություն ունեցող Մոզդոկ-Բաքու գազատարը, որն աննշան ներդրումների պարագայում կարելի է ավելացնել մինչև 8 մլրդ մ³-ի:

Շահ Դենիզ հանքավայրի գազի արդյունահանման «Փուլ-1»-ի շրջանակներում 2006թ. աշնանը գնման պայմանագրեր կնքեցին Թուրքիան՝ տարեկան 6,3 մլրդ, Ադրբեջանը՝ 1,5 մլրդ և Վրաստանը՝ 0,8 մլրդ մ³: 2006թ. ռուսաստանյան գազի գների բարձրացումից և այն բանից հետո, երբ 2007թ. Ադրբեջանը հրաժարվեց գազ ներմուծել, բոլոր կողմերի համաձայնությամբ ադրբեջանական քվեն թուրքականի հաշվին ավելացավ մինչև տարեկան 3 մլրդ մ³-ի:

Աղյուսակ 4

Ադրբեջանում բնական գազի արտադրությունը և սպառումը¹, մլրդ մ³

	2006թ.	2007թ.	2008թ.
Գազի արդյունահանումը	6,1	9,8	14,7
Ներքին սպառումը	9,1	8,0	9,3
Հաշվեկշիռը	- 3,0	+ 1,8	+ 5,4

Ըստ կանխատեսումների՝ Շահ Դենիզ² նախագծի «Փուլ-2»-ի իրականացումից հետո, 2012թ. գազի արդյունահանումը երկրում կհասնի տարեկան 20 մլրդ մ³-ի (առավել լավատեսական գնահատականներով՝ տարեկան 25 մլրդ մ³): Ադրբեջանի ընդհանուր արտահանական պոտենցիալն այդ ընթացքում կհասնի տարեկան 10-12 մլրդ մ³-ի, ինչն, այնուամենայնիվ, բավարար չի լինի Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում գազատարի լիակատար բեռնման համար (16 մլրդ մ³):

Ադրբեջանի համար գազի գները բարձրացնելով՝ Ռուսաստանը ոչ միայն ստիպեց Բաքվին հրաժարվել դրա ներմուծումից, այլև փաստորեն նվազեցրեց նրա արտահանական պոտենցիալը, ինչը թույլ չտվեց Բաքվին հասնել Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում գազատարը բեռնել նախագծային՝ 16 մլրդ մ³ հզորությամբ: Դա ոչ այնքան տնտեսական, որքան քաղաքական նշանակություն կունենար, սակայն դրական դեր պետք է խաղար դրա ներդրումային գրավչության հետագա բարձրացման առումով:

ԲԹԷ-ն Ադրբեջանի համար քաղաքական մեծ նշանակություն ունի, և Մերձկասպյան բոլոր պետություններից ռուսաստանյան առաջարկին (Էական, այլ ոչ թե զուտ խորհրդանշական ծավալներով³) դրական պատասխանելու ամենաքիչ շանսը հենց Բաքուն ունի:

Նշենք, որ միայն Եվրոպան և Ռուսաստանը չեն, որ հավակնություններ ունեն Ադրբեջանի գազի նկատմամբ. Շահ Դենիզի գազը գնելու ցանկություն ունի նաև Թեհրանը, որը 10% մասնաբաժին ունի այս նախագծում⁴:

¹ *Statistical Review of World Energy*. www.bp.com, 2009.

² Շահ Դենիզ նախագծի «Փուլ-2»-ով գազարդյունահանումը նախատեսվում էր 2012թ., սակայն տնտեսական և քաղաքական պատճառներով դա կարող է հետաձգվել մի քանի տարով՝ ընդհուպ մինչև 2016թ.:

³ 2009թ. հունիսին «Գազպրոմը» համաձայնագիր ստորագրեց ԱՊՆԸ-ի հետ ադրբեջանական գազի մատակարարումների վերաբերյալ: 2010թ. հունվարի 1-ից գնումների ծավալը կկազմի տարեկան 500 մլն մ³: http://www.oilcapital.ru/news/2009/09/151518_144149.shtml

⁴ Շահ Դենիզ հանքավայրի վերաբերյալ պայմանագիրը կնքվել է 1996թ. հունիսի 4-ին և ուժի մեջ մտել նույն թվականի հոկտեմբերի 17-ին: Մասնակիցներն են բրիտանական *BP Amoco-ն*՝ 25,2% մասնակցությամբ, *Statoil-ը* (25,5%), Ադրբեջանի պետական նավթային ընկերությունը (10%), ռուսաստանյան *Lukoil -ը* (10%), ֆրանսիական *Elf-ը* (10%) և թուրքական *TPAO-ն* (9%):

***

Կասպյան տարածաշրջանի գազի համար «Եվրոպական գին» առաջարկելով՝ Ռուսաստանը վերացրեց դրա արտահանման ուղղության ընտրության տնտեսական բաղադրիչը և հարցը տեղափոխեց քաղաքական հարթություն: Թեև գազ արտադրող երկրները հասկանում են Մոսկվայի ռազմավարական մտադրությունը՝ պահպանել տարածաշրջանի գազատար ցանցի հիմնական փոխադասավորությունը, նրանք իրենց համար քաղաքական որոշ առավելություններ ձեռք բերելու իրական հնարավորություն են ստացել, ընդ որում՝ շահագրգիռ բոլոր կողմերից.

- Մոսկվայի հետաքրքրությունն ադրբեջանական գազով կարող է երևալ առաջին հերթին Ղարաբաղյան հակամարտության նկատմամբ Ռուսաստանի դիրքորոշման շտկմամբ: Ինչ վերաբերում է *Nabucco* գազատարին, ապա Ադրբեջանի գազը կարող է ունենալ միայն լրացուցիչ լցարկողի դեր, ինչը խոցելի է դարձնում նրա դիրքը շահագրգիռ կողմերի հետ բանակցություններում և այն կախման մեջ դնում կենտրոնաասիական մատակարարների որոշումից:
- Թուրքմենական գազի գործոնը կարող է խթանել ԵՄ և ԱՄՆ հանդուրժողական վերաբերմունքը Աշգաբադի ավտորիտար իշխանության, պետության քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների խախտումների նկատմամբ: Միևնույն ժամանակ, չի բացառվում, որ Աշգաբադը, առաջին հերթին Չինաստանի կողմից իր գազի բարձր պահանջարկի պայմաններում, կարող է հարկադրված լինել (եթե ոչ քաղաքական, ապա տեխնիկական պատճառներով), այնուամենայնիվ, մասնակիորեն վերանայել մինչ այդ կնքված պայմանագրերը, և առաջին հերթին՝ Ռուսաստանի հետ: Դրա առիթ կարող է հանդիսանալ, օրինակ, հերթական միջադեպը գազարտահանման համակարգում, ինչպես խողովակաշարի պայթյունն էր ս.թ. ապրիլին¹: Եվ թվում է, թե Թուրքմենստանում իշխանափոխության և Մափարմուրադ Նիյազովի ողջ «Ժառանգության» վերանայման հետ կապված՝ բացասական իմիջային կորուստներն Աշգաբադի համար՝ որպես գործընկերոջ, առանձնակի նշանակություն չեն ունենա:

¹ 2009թ. ապրիլի 8-ի լույս 9-ի գիշերը Թուրքմենստանում, «Միջին Ասիա-Կենտրոն» (ՄԱԿ) գազատարի 487 կիլոմետրում տեղի ունեցած պայթյունի հետևանքով դադարեցվեց գազի մատակարարումը Ռուսաստանին: Թուրքմենստանի ԱԳՆ-ն իր տարածած հայտարարության մեջ մեղադրեց «Գազպրոմի» դուստր՝ «Գազպրոմ Էքսպորտ» ընկերությանը պայթյունի համար պայմաններ ստեղծելու մեջ: Թուրքմենական կողմի կարծիքով՝ «Գազպրոմ Էքսպորտը» կրճատել էր ՄԱԿ-ից վերցվող գազի ծավալները, ինչն էլ հանգեցրել էր գազաբաշխիչ ցանցի բեռնվածության աճի: <http://www.lenta.ru/news/2009/04/10/gas/>

Ռուսաստանը որոշակի խնդիրներ կարող է ունենալ նաև Կենտրոնական Ասիայի առավել ինքնուրույն և ինքնաբավ պետության՝ Ղազախստանի հետ, սակայն այստեղ ևս Մոսկվայի գործերը հեռու են անհուսալի լինելուց:

Նախ՝ Ղազախստանի նախագահ Ն.Նազարբաևը, լավ գիտենալով Չինաստանի ախորժակը (և ոչ միայն էներգակիրների մատակարարման բնագավառում), հասկանում է իր երկու հարևանների՝ Ռուսաստանի և Չինաստանի շահերի միջև զգույշ հավասարակշռվելու անհրաժեշտությունը:

Երկրորդ՝ նկատի ունենալով Ն.Նազարբաևի անձնական բարձր ակտիվությունը աշխարհաքաղաքական (Եվրասիական տնտեսական ընկերակցություն) և աշխարհատնտեսական (սիբիրյան գետերի շրջումը դեպի Կենտրոնական Ասիա) խոշոր նախագծերում՝ ներկայումս նրա համար բացառիկ կարևորություն է ներկայացնում ոչ միայն 2010թ. ԵԱՀԿ-ում Ղազախստանի նախագահության հեռանկարի հարցը, այլև Ռուսաստանի հետ համատեղ «Եվրասիա» ջրանցքի կառուցման նախագծի իրականացումը, որն ուղղակիորեն կմիացնեի Կասպից և Սև ծովերը, որի հեռանկարային շահավետությունն անպայմանորեն կհետաքրքրի Մոսկվային:

Այս նախագծի իրականացումը թույլ կտար Ղազախստանին սպառողներին անմիջականորեն մատակարարել ոչ միայն էներգակիրներ և նավթամթերքներ, այլ նաև երկրի արտահանական արտադրանքի ողջ տեսականին: Այս դեպքում Ղազախստանը հավելյալ գրավչություն ձեռք կբերի առաջին հերթին Հարավային և Հարավարևելյան երկրների ու Չինաստանի համար՝ որպես անընդհատ աճող բեռնահոսքերի տարանցման երկիր:

Ռուսաստանն, իր հերթին, որոշակի տնտեսական շահաբաժիններին զուգընթաց, այդ տրանսպորտային տարանցման հոսքերը կպահպանի իր համար կարևոր ռազմավարական հսկողության տակ:

Բացի այդ, Ղազախստանի և Ուզբեկստանի միջև առկա ոչ միայն տնտեսական, այլ նաև աճող քաղաքական մրցակցությունը տարածաշրջանային առաջատարության համար Մոսկվային թույլ է տալիս Տաշքենդն օգտագործել ինքնատիպ սահմանափակիչի դերում, որպեսզի Կենտրոնական Ասիայի պետությունները չափից ավելի ինքնուրույն քաղաքականություն չվարեն: Ամենանշանակալի մարդկային պոտենցիալ (մոտ 27 մլն մարդ) և գրեթե բոլոր հարևանների հետ տարածքային վեճեր ու խնդիրներ ունեցող Ուզբեկստանը միանգամայն հարմար է այդ դերին:

Վերջին ժամանակներս Իսլամ Քարիմովին անթաքույց գայրացնում է այն, որ Նուրսուլթան Նազարբաևը ջանում է, շրջանցելով Ուզբեկստանն ու անտեսելով Թուրքմենստանի պասիվությունը¹, ստեղծել Կենտրոնասիական

¹ Ինքնամեկուսացումից Թուրքմենստանի աստիճանական դուրս գալու համատեքստում Ազգաբաղը վերջին ժամանակներս նույնպես հետաքրքրություն է ցուցաբերում Աստանայի այս նախաձեռնության նկատմամբ:

պետությունների միություն, դրանում շահագրգիռ Տաջիկստանի և Ղրղըզստանի մասնակցությամբ:

Միևնույն ժամանակ, Կասպից ծովի գազի արտահանման երթուղիների աշխարհաքաղաքական խաղը պետք է հաշվի առնի նաև համեմատաբար ինքնուրույն բազմաթիվ դերակատարների՝ Ղազախստանի, Թուրքմենստանի, Ուզբեկստանի¹, Ադրբեջանի, Իրանի և Թուրքիայի դիրքերը:

Գազ արտահանող երկրների առավել համաձայնեցված դիրքորոշումների նպատակով Ռուսաստանը, ինչպես «մաքուր էջից», այնպես էլ Եվրասիական տնտեսական ընկերակցության և ՇՀԿ շրջանակներում, շարունակում է մի ինչ-որ վերագգային խորհրդակցական կամ համակարգող մարմնի ստեղծմանն ուղղված ջանքերը: Ուստի, գազի ոլորտում միասնական գնային քաղաքականության ձևավորումը, ինչն էլ փաստորեն այն է, ինչ Մերձկասպյան երկրներին առաջարկում է Ռուսաստանը «եվրոպական գների» հետ կապված, կարող է Մոսկվայի համար ևս մեկ քայլ հանդիսանալ այդ ուղղությամբ:

Թե որքանով կհաջողվի այդ քաղաքականությունը, կախված է, առաջին հերթին, Իրանի շուրջ ռազմաքաղաքական իրավիճակից, երկրորդ՝ Ղազախստան-Թուրքմենստան-Ուզբեկստան եռանկյունու միջպետական հարաբերություններից, և երրորդ՝ Ռուսաստանի հետ նրանց հարաբերություններից:

---

¹ Տարեկան բավական մեծ ծավալի գազ՝ 10 մլրդ մ³, արտահանելով՝ Ուզբեկստանը, այնուամենայնիվ, հնարավորություն չունի ակտիվ դերակատար դառնալու անմիջականորեն Հարավային Կովկասի տարածաշրջանին առնչվող ծավալների վերաբաշխման և արտահանման ուղղությունների հարցերում: